

Д. В. Колесников, старший викладач Донецького державного університету управління
К. В. Винокурова, магістрант Донецького державного університету управління

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ ЯК ОСНОВНИЙ ПОКАЗНИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

У цій статті розглядається якість життя як одна з основних проблем, що впливає на життя окремих людей та нації в цілому. Ефективність соціально-економічного розвитку

держави може оцінюватись відповідно до економічного, політичного чи соціального критеріїв. У праці демонструється необхідність включення показників якості життя до системи оцінки соціально-економічного розвитку країни.

В данной статье рассматривается качество жизни как одна из основных проблем, которая влияет на жизнь отдельных людей и нации в целом. Эффективность социально-экономического развития государства может оцениваться соответственно с экономическим, политическим и социальным критериями. В работе демонстрируется необходимость включения показателей качества жизни в систему оценки социально-экономического развития страны.

This article explores insufficient life quality as one of the main threats for an individual and the nation as a whole at. The efficiency of socio-economic development may be assessed due to a number of social and political criteria. It also demonstrates ways in which the indexes of life quality may be included into the analytical/assessment system of the socio-economic development.

Ключові слова. Якість життя, соціально-економічна політика, індекс людського розвитку, соціально-економічний розвиток.

Вступ. Процеси глобалізації охоплюють практично всі сфери суспільної діяльності: економіку, політику, ідеологію, культуру, науку, інформаційний простір і знання, спосіб життя, середовище життєдіяльності людини та ін. З огляду на це актуальними є нові теми і напрямки досліджень, що мають підсилити вимірювання ефективності й забезпечити розробку нової політики і програм соціально-економічного розвитку країни.

Відповідно до наукових положень, викладених у книзі Богдана Гаврилишина “Дороговкази в майбутнє”, до основних компонентів суспільного ладу, на яких базується будь-яка нація-держава, належить система цінностей, політичне правління й економічна система [1]. Ефективність соціально-економічного розвитку держави може оцінюватись відповідно до економічного, політичного чи соціального критерію. Упродовж останніх десятиліть на Заході пріоритетним напрямом у дослідженні та вимірюванні ефективності суспільств є підхід, який базується на концепції якості життя [2, 134].

Категорія якості життя населення широко використовується сучасними економістами, соціологами, статистиками, політологами. Однак неможливо навести однозначного визначення цієї категорії. Існує декілька концепцій, що аналізують життя людини і характеризують його якість. У цілому якість життя – це соціально-економічна категорія, яка в узагальненому вигляді відображає умови різних сторін існування суспільства у певний момент часу. Вперше інтерес до якості життя з’явився у 60-х рр. ХХ ст., коли у високорозвинених країнах спостерігався перехід до постіндустріальної стадії економічного розвитку та відбувалося збільшення втручання і відповідальності держави за життя суспільства.

Термін “якість життя” започаткував Дж. Гелбрейт у 1957 р. в науковій праці “Суспільство достатку”, де він наголошував, що економічні клопоти заповнюють практично більшу частину життя, тому головним завданням економіки є підвищення доходів [3].

Наприклад, Дж. Ван Гіг розуміє якість життя населення достатньо широко, розглядаючи його як стан благополуччя. Важливо, що він цю категорію дуже тісно пов’язує з цілями, які визначають державну політику і спрямовані на забезпечення соціальних, економічних та інших потреб, підвищення загального благополуччя населення, підтримку таких умов, у яких людина і природа могли б взаємодіяти. А. І. Субетто визначає якість життя як систему духовних, матеріальних, соціокультурних, екологічних і демографічних компонентів життя [4].

Т. М. Дризе, не даючи визначення категорії “якість життя”, радить використовувати такі показники, як діапазон вибору, доступність для людини коштів розв’язання життєво важливих проблем; стану соціальних комунікацій та соціальних взаємодій; комфортність та освоєність сфери існування тощо.

Закордонні дослідники пропонують ширше трактування оцінки умов життя населення, включаючи такі фактори, як свобода вибору, основні права та свободи, політична й соціальна стабільність і безпека [5].

Важливою складовою якості життя виступає рівень життя населення, що визначає (як пропонує І. В. Бестужев-Лада) рівень задоволення матеріальних та культурних потреб особистості, забезпеченість споживчими благами, які характеризуються здебільшого кількісними показниками, абстрагованими від їх якісного значення (розмір оплати праці, прибуток, обсяг споживання благ та послуг, рівень споживання споживчих і промислових товарів, тривалість робочого вільного часу, життєві умови, рівень освіти, охорони здоров’я, культури та ін.) [6].

Постановка завдання. Мета статті: дослідити категорію “якість життя” і довести необхідність розглядання показників якості життя як ключових орієнтирів соціально-економічного розвитку країни.

Результати дослідження. Одним із важливих індикаторів якості життя населення є прожитковий мінімум – показник мінімального рівня споживання матеріальних благ та послуг, необхідних для збереження здоров’я і життєдіяльності людини. Успішний національний розвиток прирівнювався до нарощування ВВП і збільшення питомого доходу. Цей показник в узагальненому вигляді характеризував стан і розвиток економіки і був основою соціально-економічної політики. За допомогою питомого ВВП оцінювався і рівень життя населення. До сьогодні показник ВВП використовується у міждержавних порівняннях.

Зазначений підхід у вимірюванні добробуту суспільства нині критикується, оскільки у довготривалій перспективі зростання ВВП обмежується темпами зростання населення, тобто робочої сили. Економічне зростання будь-якої країни пов’язане з технічним прогресом, тому необхідно особливу увагу приділяти інвестиціям у людський капітал. Розглядається варіант переходу від теорії зростання до теорії стійкості, яка спрямована на стабільне виробництво і споживання, що ґрунтуються не на збільшенні сукупного суспільного продукту, а на принципах соціальної справедливості [7, 276].

Еволюція розвитку категорії якості життя відбувалась від спроби оцінювання об’єктивних умов існування суспільства до суб’єктивних оцінок благополуччя окремих людей. Першими розробниками системи соціальних показників були міжнародні організації – ООН, МОП, ОЕСР. Запропоновані показники повинні були відображати тенденції суспільного розвитку і склалися із двох груп: показники мінімальних потреб власного споживання сімей; основні послуги, що надаються суспільством. У 1970 р. Міжнародна організація праці запропонувала концепцію “базових потреб”, де відображались потреби більшості населення. Розроблена система універсальних показників урахувала суб’єктивне сприймання умов життя і його об’єктивні характеристики. У зв’язку з цим під час оцінювання економічного розвитку на перше місце вийшли соціальні показники. Відповідно до цієї концепції пріоритети соціальної політики поділені на вісім напрямків розвитку (здоров’я; розвиток особистості шляхом освіти; вільний час і дозвілля; економічне положення особистості; доквілля; соціальне оточення; забезпечення безпеки і правосуддя; участь у суспільному житті), кожне з яких має відповідний склад показників.

У цей же час Інститутом соціального розвитку ООН запропоновано комплексний індекс соціального розвитку, який охоплював 16 важливих соціальних, економічних і політичних факторів. Однак індекс не набув широкого використання. У подальшому розроблялись нові показники, серед яких найбільшого поширення отримав індекс фізичної якості життя, який враховував три показники: очікувана тривалість життя у разі досягнення 1 року; рівень дитячої смертності; поширення грамотності серед дорослого населення.

У 1990 р. ООН запропонована нова концепція вимірювання економічного розвитку – концепція розвитку людського потенціалу. Програма розвитку ООН (ПРООН) щорічно публікує агрегований показник “індекс людського розвитку”, який відбиває тривалість життя, рівень освіти дорослих, ВВП на душу населення (у дол.) [4, 319].

Таким чином, бачимо, що вивчення проблем якості еволюціонувало від якості товарів до якості людини і далі до якості життя. Людина більше не може розглядатися як інструмент, засіб економічного розвитку, а соціальний розвиток не є автоматичним наслідком економічного розвитку і не може більше виступати вторинною метою. Саме тому нині необхідно розглядати якість життя як критерій усієї державної зовнішньої та внутрішньої політики і реформ, що проводяться [8]. Це означає, що показники якості життя слід розглядати як ключові орієнтири соціально-економічного розвитку країни. Слід погодитися із провідними вітчизняними економістами, які пропонують формувати систему показників із сукупності базових інтегральних компонентів категорії “якість життя”, котрі утворюють середовище і систему забезпечення життєдіяльності населення: якість населення, що відображує такі його властивості, як очікувана тривалість життя, природний рух населення, шлюби та розлучення, рівень освіти, кваліфікація тощо; рівень життя населення, що інтегрує основні показники добробуту населення і відображує ступінь задоволення його матеріальних і духовних потреб; якість соціальної сфери (чи соціальна безпека), що відображує рівень умов праці населення, його зайнятості, соціального захисту, фізичної і майнової безпеки та інше; якість навколишнього природного середовища; якість природнокліматичних умов, інтегруюча характеристика складу і обсягів природно-сировинних ресурсів, клімату, частоти і специфіки форсмажорних ситуацій [2, 136]. Вважається, що запропонована система оцінки якості життя має включати групу показників, пов'язаних із рівнем довіри у суспільстві, у тому числі довіри до влади, хоч і усвідомлюємо технічну складність їх оцінювання.

До формулювання своєї проблеми якості життя статистики підходять з гумором: усі їдять хліб з маслом, але хто їсть тільки хліб, хто тільки масло, а хто і те, й інше – підрахувати практично неможливо. Все так відбувається й тоді, коли вони беруться за визначення рівня бідності. Точно сказати, якою мірою ця проблема актуальна для України, не може ніхто. Згідно з опитуваннями, у ці ряди зараховують себе 70 % українців, Держкомстат – майже у два рази менше – 27, а Всесвітній банк – 30,2 %. Але доктор економічних наук, професор Елла Лібанова вважає, що розрахунки іноземних експертів стосовно України не завжди можна назвати коректними, оскільки їх методика орієнтовані лише на західні країни і абсолютно не враховують специфіку перехідної економіки. Є, на її погляд, чимало погрешностей (якщо не сказати більше) і в характеристиці стану людського розвитку країни, зроблених за методикою ПРООН. Захід переважно враховує так звані “стимулятори”, тобто виключно позитивні моменти і повністю обходить увагою негатив, як, скажімо, рівень злочинності, безробіття, суїцидів.

Створити свою методику, що повністю відтворює реальність, стало основною мотивацією для роботи Ради з вивчення продуктивних сил НАНУ і Держкомстату. Як зараз говорять автори, “дзеркало” вийшло менш кривим, і більш необхідним країні, оскільки відтворює ситуацію кожної конкретної області, з урахуванням географічного положення і насиченості промисловими підприємствами.

Графіки, опубліковані в Національному звіті України з людського розвитку, підготовленому ПРООН, показують: за останні десять років друга за величиною республіка колишнього Союзу постраждала значніше, ніж більшість країн світу. Кількість

доходів на душу населення зменшилась на 60 %. Хоч, як вже згадувалося, зростання ВВП, на думку міжнародних експертів, ще не гарантія високої якості життя.

Зрозуміло, дохід українські вчені також урахували, але меншою мірою, ніж західні колеги. Для того щоб обчислити показник регіону, брали до уваги 9 чинників, як мінімум, з п'ятьма складовими. 60 експертів з різних областей виділили їх ієрархію і визначили, які з них найбільш впливають на сумарний показник людського розвитку регіону. Як показав досвід експертів, в більшості він залежить від рівня освіченості населення, умов проживання і тільки потім уже – від матеріального благополуччя. А менш за все, як не дивно – від фінансування людського розвитку. У середині рейтингу пріоритетів – стан здоров'я і рівень охорони здоров'я, екологія, соціальне середовище, демографічний розвиток і розвиток ринку праці. Як вирішили експерти, рівень освіти, насамперед, визначається забезпеченістю дитячими дошкільними закладами; умови проживання – забезпеченістю житлом і розвитком соціальної інфраструктури, а матеріальне благополуччя – середньомісячною зарплатою однієї особи.

Серед регіонів безперечний лідер дослідження практично за всіма пунктами був очевидний. Керівник дослідження Елла Лібанова розповідає, що спочатку автори навіть думали виключити Київ з рейтингу. Але потім від цієї думки відмовилися, оскільки, в іншому випадку, неправильними вийшли б сумарні показники. Столиця відстає хіба що за показниками розвитку соціального середовища (куди входять злочинність, розлучення, суїциди і ДТП) й екологічної ситуації. В іншому ж – стабільність: сюди більше приїжджають і не поспішають від'їжджати, тут найвища середня тривалість життя, найнижчий рівень безробіття і найвища зарплата. Плентаються у хвості, як і передбачалось, Луганська, Донецька, Миколаївська і Рівненська області. У той же час автори акцентували увагу на тому, що ці області завершують рейтинг кожна зі своєї причини. За винятком лише, напевно, Луганської – низькі показники вона має за 7 чинниками. У Донецькій області, наприклад, корінь зла – екологічна ситуація, яка за високого рівня добробуту і стабільності на ринку праці, тягне за собою малу тривалість життя і високий показник дитячої смертності. Ахіллесова п'ята Миколаївської області – освіченість населення і охорона здоров'я: дітям недостатньо роблять щеплення, високий показник захворюваності так званих соціальних недуг (відкритої форми туберкульозу й алкоголізму).

Визначення пріоритетів на регіональному рівні може істотно поліпшити сумарний показник людського розвитку країни. У цьому випадку мета як ніколи виправдовує засоби. Наприклад, на інформатизацію загальноосвітніх навчальних закладів Миколаївської області виділено ледве чи не найменшу суму, порівняно з іншими регіонами. З хворою охороною здоров'я Рівненської та Житомирської областей складається практично така ж ситуація. Значно більше держбюджет у наступному році підтримає Донецьку, Харківську, Дніпропетровську області і, безумовно, столицю. Саме вони до того ж входять і до четвірки лідерів в Україні за інвестиційною привабливістю (34 % інвестицій осідає в Києві, 8 – у Київській області, стільки ж у Донецькій і 7 % – у Дніпропетровській).

Перший заступник директора Інституту стратегічних досліджень Олександр Лосюк вважає, що дослідження якнайповніше визначає стратегію країни на найближчі роки. Якщо, скажімо, у Словенії на кожного жителя припадає 1350 доларів іноземних грошей, а в Україні – 95, то це свідчить лише про те, що західні компанії бояться мати справи з країною, де така економічна ситуація. Боротьбу ж за підвищення якісних стандартів життя необхідно розпочинати, на думку експертів, саме з регіонів, на місцевому рівні, піднімаючи у них проблемні сфери. Що значно ефективніше, ніж діяти виключно на рівні центральної влади.

Висновки. Якість життя – найважливіший показник соціально-економічного розвитку як територіальної громади, так і держави в цілому. Суспільство повинно бути впевнене у тому, що якість життя в нашій країні повністю відповідає стандартам, запропонованим у світі. Для цього держава повинна забезпечувати такий рівень життя та перспективи його зростання, які б влаштовували кожну людину незалежно від віку, статі, чи соціального походження. Також держава повинна дбати про навколишнє середовище та враховувати всі показники, які впливають на якість життя, тому що кожна людина є головним скарбом будь-якої країни.

Література

1. Артеменко В. Б. Основи вимірювання регіонального розвитку з використанням концепції якості життя [Текст] / В. Б. Артеменко // Регіональна економіка. – 2003. – № 2. – С. 133–136.
2. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє. До ефективніших суспільств. Доповідь Римському клубові [Текст] / Гаврилишин Б. ; пер. з англ. Л. Л. Лещенко. – К. : Основи, 2003. – 238 с.
3. Гэлбрейт Дж. К. Общество изобилия [Текст] / Гэлбрейт Дж. К. : пер. с англ. – М. : Прогресс, 1979. – 386 с.
4. Субетто А. И. Политика качества, в том числе – политика качества образования как база решения проблемы выхода из кризиса и устойчивого развития России в XXI веке [Текст] / А. И. Субетто / Стандарты и качество. – 1998. – № 1, 2.
5. Dasgupta P. On measuring the quality of life [Text] / P. Dasgupta, M. Weale // World development. – Oxford, 1992. – Vol. 20. – № 1.
6. Бестужев-Лада И. В. Современные концепции уровня, качества и образа жизни [Текст] / Бестужев-Лада И. В. – М., 1978.
7. Политика доходов и качество жизни населения [Текст] / под. ред. Н. А. Горелова. – Спб. : Питер, 2003. – 653 с.
8. Економічна теорія: Політекономія [Текст] : підручник / упоряд. В. Д. Базилевич. – К. : Знання-Прес, 2001. – 581 с.